بابونه

غلامرضا امین*، محبوبه خاتم‌ساز، مهناز خانوی، بهزاد ذوالفقاری، روجا رحیمی، ابوالقاسم سلطانی، محمدرضا شمس‌اردکانی، میثم شیرزاد*، امید صادق‌پور، امیرمهدی طالب، علیرضا قنادی، مهرداد کریمی، منصور کشاورز، عبدالعلی محقق‌زاده، محمود مصدق، فریبرز معطّر، محمد باقر مینایی

شاخه‌ی گیاهان دارویی گروه طب اسلامی و طب سنّتی، فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران، تهران، ایران[1*]

چکیده

در منابع کهن طبی برای گیاه بابونه نام‌های مختلفی بیان شده است. از طرفی گونه‌های مختلفی با این نام در ایران رویش داشته و در بازار دارویی عرضه می‌شوند. در این مطالعه شرح موجود در منابع طب سنّتی با مراجع گیاه‌شناسی تطابق داده شده و مشخص گردید که گونه‌های موجود بابونه شامل *Matricaria chamomilla* var. *chamomilla* با نام پیشنهادی بابونه‌ی شیرازی، *M. chamomilla* var. *recutita* با نام پیشنهادی بابونه‌ی معطّر، *Tripleurospermum disciforme* با نام پیشنهادی بابونه‌ی دشتی و *Anthemis nobilis* با نام پیشنهادی بابونه‌ی رومی می‌باشند. نتایج این بررسی می‌تواند راهگشای محققین برای تشخیص آن‌ها در متون طب سنّتی باشد.

واژگان کلیدی: بابونه، *Anthemis, Matricaria, Tripleurospermum*

مقدمه

به کار گیری متون طب و داروسازی سنّتی مستلزم شناسایی گیاهان دارویی ذکر شده در این متون از دوران‌های مختلف است. به همین منظور متداول‌ترین گیاهان دارویی طب ایران مورد بررسی قرار گرفته و ضمن مشخص نمودن اسامی علمی، نام‌های فارسی مربوطه مشخص یا پیشنهاد شده است.

بابونه نامی است متداول که به انواع مختلف این گیاه اشاره دارد. در مورد انواع بابونه در ایران با مطابقت دادن مشخصات ذکر شده در منابع قدیم و جدید و نمونه‌های موجود در بازار دارویی، این نتیجه حاصل شده است که نام‌های عمومی بابونه را می‌توان معادل با سه جنس *Tripleurospermum*, *Matricaria* و *Anthemis* قرار داد. در این مطالعه گونه‌های موجود در بازار گیاهان دارویی ایران به شرح ذیل معرفی می‌گردند:

۱. *Matricaria chamomilla* var. *chamomilla*

۲. *Matricaria chamomilla* var. *recutita*

۳. *Tripleurospermum disciforme*

٤. *Anthemis nobilis*

کلید شناسایی گونه‌ها

کلید شناسایی جنس‌هایی که بابونه خوانده می‌شوند (۳-۱):

۱-الف- گیاهانی چند ساله، برگ‌ها دمبرگ‌دار، ۲ – ۱ بار شانه‌ای با قطعات مستطیلی..... *Anthemis*

۱-ب- گیاهانی یک ساله یا دو ساله. برگ‌ها بدون دمبرگ یا دارای دمبرگ کوتاه، ۳-۲ بار شانه‌ای با قطعات خطی باریک یا

* **افراد مسوول مکاتبات:** shirzadmd@gmail.com, amin@tums.ac.ir

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-09-11]

مویین.....۲

۲-الف- برگ‌ها بدون دمبرگ با قطعات باریک و مویین. میوه فندقه‌ی کشیده، دارای سه رگه، در رأس فاقد هر گونه زایده، نهنج گنبدی توپر..... *Tripleurospermum*

۲- ب- برگ‌ها دارای دمبرگ کوتاه با قطعات (۱۲ –۶ عدد) خطی. میوه فندقه‌ی پهن، در سطح شکمی دارای پنج برجستگی طولی. نهنج مخروطی توخالی..... *Matricaria*

سیری در منابع گذشته:

بابونه از زمان‌های قدیم مورد توجه و مصرف بوده است. در مصر باستان آن را هدیه‌ای از جانب خدایان و برای درمان تب مناسب دانسته‌اند. جالینوس آن را گیاهی توصیف کرده است که بویی شبیه سیب یا به دارد. نام انگلیسی آن Chamomile از دو کلمه‌ی یونانی "Chamos" به معنای «زمین» و "Melos" به معنای «سیب» مشتق شده است که به همین موضوع اشاره دارد (٤).

در منابع معتبر قدیمی بابونه بدین گونه توصیف گردیده است: گیاهی است که شاخه‌های آن سبز و نازک و باریک منشعب (۵) و به قدر ذرعی. برگ آن ریزه و باریک، اندک طولانی و وسط گل آن زرد (۵) و اطراف آن برگ‌های ریزه‌ی سفید و از گل اقحوان ریزه‌تر و بهترین آن گل ریزه‌ی بسیار خوشبوی آن است و به رنگ‌های سفید، زرد و ارغوانی دیده می‌شود (١٦-۵). گیاه در سطوح و دیوارها هم رشد می‌کند و در خشکی سریع‌ترین رشد را دارد (۵،۷). در ماه آذار[۲](۱۱) و در بهار(۵) پیدا می‌شود.

بابونه از گیاهان شناخته شده و پرمصرف در طب سنتی ایران است. گل آن گرم و خشک در درجه‌ی دوّم و ریشه‌ی آن گرمتر و خشکتر از گل است(۱۵،۱۱). محلل بی جذب (۱۲)، ملطف (۱۲-۱۱)، مفتح (۱۲) و مقوی دماغ، اعصاب (١٦-۱۲،۱۵) و باه (۱۲-۱۱) است. در امراض دماغی مانند سردرد و نیز در نزله و تحلیل ریاح گوش مؤثر است (١٦،۵). از جمله کاربردهای آن در بیماری رَبْو[۳] (۱۲-۱۱)، یرقان (۱۲) و تسکین اعیاء[٤] (۱۵-۱۱) است. همچنین در درمان درد سینه (۱۲)، درد جگر (۱۲)، درد احشاء، مقعد و رحم (۱۲،۱۵)، تحلیل و تلیین (نرم کردن) اورام سینه، جگر (۱۵)، احشاء، مقعد، رحم (۱۵)، بیضه و سایر اعضاء (۱۲) استفاده می‌گردد.

بابونه در تفتیت حَصات (شکستن سنگ) مثانه (۱۲-۱۱)، عُسْر البول (۱۱،۱٤)، اخراج مشیمه[۵] (۱۲،۱۵)، عسر ولادت (۱۲،۱۵)، احتباس حیض (١٦-۱۵)، قولنج و ایلاوس[٦] (۵،١٦)، قُلاع دهان (۱۲-۱۱)، مؤثر است. مسام‌ها را فراخ می‌کند (۱۵)، لذا برطرف کننده‌ی تب سودا و بلغم (۱۲،۱۵) است.

در منابع معتبر سنّتی، نام‌های متفاوتی برای بابونه ذکر گردیده است که مهم‌ترین اسامی آن به شرح زیر می‌باشد:

فارسی: بابونه (۷،۱۲)

عربی: معرب بابونه به شکل بابونج یا بابونک (۲،۹)، حبق البقر (۹)، حبق المعز (۹)، بُشاش (۹)

یونانی: اتنامیس (۷)، انثیمس (۹)، خامالیون (به معنی تفاح الارض) (۵،۷)، نوع زرد: خروسوقولی (۱۰)، خروسقالیس (۵)

***Matricaria chamomilla* L.**

نام علمی: *Matricaria chamomilla* L.

تیره: Compositae (Asteraceae)

نام انگلیسی: Chamomile

مشخصات گیاه‌شناسی:

گیاهی یک ساله با ساقه‌های از قاعده منشعب، بدون کرک یا دارای کرک‌های اندک است. برگ‌ها با دمبرگ کوتاه یا بدون دمبرگ، ۳–۲ بار شانه‌ای، دارای ۱۲–٦ قطعه‌ی خطی می‌باشند. گل‌ها سفید، مجتمع در گل آذین دیهیمی کم گل، دارای دو ردیف براکته نامساوی، بدون کرک و گلچه‌های حاشیه‌ای زبانه‌ای، ماده؛ گل‌های مرکزی لوله‌ای، زرد، نر ماده، منتهی به پنج دندانه‌ی مستقر بر نهنج مخروطی توخالی است. میوه‌ی فندقه پهن، مستطیلی، در سطح شکمی پنج برجستگی طولی دارد. زمان گل‌دهی آن اسفند تا اردیبهشت می‌باشد.

در ایران یک واریته‌ی بومی به نام *Matricaria chamomilla* واریته *chamomilla*- و یک واریته کاشته شده به نام *Matricaria chamomilla* واریته *recutita*- وجود دارد که در ذیل به معرفی و بررسی تفاوت آن‌ها می‌پردازیم.

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-09-11]

بابونه‌ی شیرازی

Matricaria chamomilla واریته‌ی *chamomilla*–

نام علمی: *M. chamomilla* L. var. *chamomilla*

Syn.: *M. kotschiana* Schultz Bip. ; *M. chamomilla* L. var. *kotschiana*

تیره: Compositae (Asteraceae)

نام انگلیسی: Chamomile

آرامی: بابونیس (Babunis)

یونانی: آنتمور(Anthemor)، Khrusoqalis, Anthemis, Rhamaimelon

عربی: بابونج (۱۷)، قراص (Qoras)، اقحوان بری (Oghahuan barri)، تفاح الارض، حبق البقر

پارسی: بابونه (۱۵،۱۸)، کلیخه (۱۰)

مشخصات گیاه‌شناسی:

در این واریته برخی آکن‌ها (کناری) تاج مانند هستند.

پراکنش در ایران و جهان:

در غرب و جنوب غربی ایران و از اروپا تا شمال عراق، ترکیه و هند رویش دارد (۳،۱).

موارد مصرف امروزی:

مطالعات بالینی در مورد اثرات درمانی گیاه در دسترس نمی‌باشد، ولی از آن در درمان بیماری‌های گوناگون از جمله اختلالات عصبی (میگرن، درد اعصاب صورت)، اختلالات گوارشی (نفخ، دشواری هضم، زخم معده و روده)، اختلالات قاعدگی، اختلالات پوستی (اگزما، درماتوز، کهیر)، ورم ملتحمه، دردهای روماتیسمی و نقرس استفاده می‌شود (۱۹).

بابونه‌ی معطر

Matricaria chamomilla واریته *recutita*–

نام علمی: *M. chamomilla* L.var. *recutita*

Syn.: *M. recutita* L.,

تیره: Compositae (Asteraceae)

نام انگلیسی: German Chamomile, Wild Chamomile

مشخصات گیاه‌شناسی:

در این واریته همه‌ی آکن‌ها ساده و غیر تاج مانند می‌باشند.

پراکنش در ایران و جهان:

این واریته در تمام اروپا از فرانسه تا رومانی و شبه جزیره‌ی کریمه، ترکیه و شمال عراق انتشار دارد (۳). در ایران به صورت کاشته شده دیده می‌شود.

موارد مصرف امروزی:

کاربرد بابونه‌ی معطر در سرفه ناشی از برونشیت، تب و سرماخوردگی، التهاب پوست، التهاب دهان و گلو، استعداد ابتلاء به عفونت و نیز کمک به درمان زخم‌ها و سوختگی‌ها موثر است که در مطالعات بالینی نیز به تایید رسیده است.

بابونه‌ی دشتی

Tripleurospermum disciforme

نام علمی:

Tripleurospermum disciforme (C.A. Mey.) Schultz Bip.

Syn.: *Chrysanthemum disciforme* C. A. Mey.; *Matricaria disciforme* (C.A.Mey.) DC.; *Chamaemelum disciforme* (C. A.Mey.) DC.

تیره: Compositae (Asteraceae)

مشخصات گیاه‌شناسی:

گیاهی یک ساله یا دو ساله با ساقه‌های از قاعده منشعب و طویل، بدون کرک و سبز تیره می‌باشد. برگ‌ها بدون دمبرگ، ۳ – ۲ بار شانه‌ای با قطعات باریک و مویین است. گل‌ها سفید، مجتمع در گل آذین پانیکولی-دیهیمی، دارای دو ردیف براکته مساوی، سبز و رگه‌دار است. گلچه‌های حاشیه‌ای زبانه‌ای ماده و دارای دو دندانه، گل‌های مرکزی لوله‌ای و منتهی به پنج دندانه‌ی غده دار مستقر بر نهنج گنبدی توپر هستند. میوه‌ی فندقه کشیده‌ی باریک، دارای سه رگه و در رأس فاقد هر گونه زایده می‌باشد و زمان گل‌دهی آن خرداد و تیر ماه می‌باشد.

پراکنش در ایران و جهان:

در تمام نقاط ایران و در تمام نقاط کره‌ی زمین رویش دارد.

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-09-11]

موارد مصرف امروزی:

اطلاعاتی درباره‌ی موارد مصرف آن در دسترس نمی‌باشد. یک مورد مطالعه بر روی اثر ضد زخم عصاره‌ی گیاه در موش صحرایی (رات) گزارش شده است (۲۰).

بابونه‌ی رومی

Anthemis nobilis L.

نام علمی:.*Anthemis nobilis* L

Syn.: *Chamaemelum nobile* L.

تیره: Compositae (Asteraceae)

نام انگلیسی: Roman Chamomile

یونانی: خامائی ملون، خامانی ملیس، آنمش Amthemos (رومی)، خروسوقالیس (معرب)، سریانی: میثوبا (۱۰)، پارسی: بابونه (۱۵)، بهار(۱۱)، بابونک (۱٤)، بابونج (۱۱)، اقحوان صغیر (۱۲)، قراص (۱۰)، بابونه‌ی گاوی (گاو چشم)، بابونق (۱۳، ۸-۷)، بیسون (۱۱)

عربی: اقحوان صغیر (۱۲)، بابونج

مشخصات گیاه‌شناسی:

گیاهی چند ساله، بدون کرک با ساقه‌های فراوان و منشعب از قاعده به ارتفاع حدود ٤۰ سانتی‌متر می‌باشد. برگ‌های پایین دارای دمبرگ طویل بوده و برگ‌های بالایی تا حدودی بدون دمبرگ هستند. برگ‌ها بدون کرک، ۲-۱ بار شانه‌ای و قطعات آن مستطیلی شکل می‌باشد. گل‌ها سفید و مجتمع در گل آذین دیهیمی و تنک هستند. گل‌های حاشیه‌ای زبانه‌ای، ماده و سفید و گل‌های مرکزی، لوله‌ای زرد و نر ماده هستند. فندقه واژ- تخم مرغی و زرد متمایل به سبز بوده و فاقد بال جانبی می‌باشد.

پراکنش در ایران و جهان:

این گونه در اروپا، آمریکای شمالی و آرژانتین رویش دارد. در ایران به صورت بومی وجود ندارد ولی کاشته می‌شود.

موارد مصرف امروزی:

موارد مصرف آن مشابه *M. chamomilla* L. var. *chamomilla* می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری:

در منابع معتبر سنّتی، اسامی مختلفی برای بابونه ذکر شده است که از جمله مهمترین آن‌ها می‌توان به بابونه، بابونج، بابونق، بابونک، تُفاح الارض، حبق البقر، کیمومیل و قوبلا اشاره نمود. اسامی ذکر شده را می‌توان معادل جنس‌های: *Tripleurospermum, Matricaria* و *Anthemis* قرار داد.

حاصل تحقیقات انجام شده در این مطالعه، بیانگر وجود ۳ گونه از جنس‌های فوق در ایران می‌باشد که شاخه‌ی گیاهان دارویی فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران به منظور تبیین نام‌های گیاهان دارویی، نام‌های فارسی مناسب هر یک را به شرح زیر پیشنهاد می‌نماید (جدول ۱).

جدول ۱. نام‌های پیشنهادی گونه‌های بابونه

ردیف	نام فارسی پیشنهادی	نام علمی
۱	**بابونه‌ی شیرازی**	*Matricaria chamomilla* L. var. *chamomilla*
۲	**بابونه‌ی معطر**	*Matricaria chamomilla* L. var. *recutita*
۳	**بابونه‌ی دشتی**	*Tripleurospermum disciforme* (C.A.Mey) Schultz-Bip.
۴	**بابونه‌ی رومی**	*Anthemis nobilis* L.

پی‌نوشت:

[۱] شاخه‌ی گیاهان دارویی از گروه طب اسلامی و طب سنّتی، از تاریخ ۱۳۸٤/۳/۱ در فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران به منظور تبیین نام‌های گیاهان دارویی ذکر شده در منابع طب سنّتی و یا متداول در بین مردم تشکیل شده است. از آن تاریخ در نشست‌های متعدد که با حضور استادان فن برگزار شده، ابتدا فهرستی از اسامی مختلف تهیه، و به ترتیب در مورد هر کدام بحث و

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-09-11]

تصمیم‌گیری شده است. مقاله‌ی حاضر، چهارمین دست‌آورد این جلسه‌ها و در مورد گیاه بابونه است.

[۲] ماه اوّل بهار سریانی (دهخدا به نقل از السامی فی الاسامی).

[۳] بیماری شدیدی است که فرد چاره ندارد جز اینکه پیاپی نفس کشد مثل کسی که در حال خفه شدن و یا کسی که بسیار خسته است (قانون در طب).

[٤] مانده شدن (دهخدا به نقل از آنندراج)

[٥] غشایی است که جنین را احاطه می‌کند (بحرالجواهر).

[٦] بیماری دردناک مربوط به روده است که خروج مدفوع را مشکل می‌سازد. قولنج در حقیقت مربوط به روده‌ی ستبر قولـون و اطـراف آن است، پس اگر در روده‌های باریک (امعاء دقاق) باشد نام آن ایلاوس است (قانون، کتاب الماء).

منابع

1.Rechinger KH. Labiatae. In: *Flora Iranica.* Akademische Druck-u. Verlagsanstalt, Graz; 1982. 158: p.569-70.

2.Davis PH. *The Flora of Turkey and the East Aegean Islands*. Vol 5. Edinburgh: Edinburgh University Press; 1975. Vol.5: p293–4.

3.Phillips E. Compositae. In: *Flora Europe.* No 4. Cambridge: Cambridge University Press; 1976. p.167.

4.Blumenthal M, Goldberg A, Brinchmann J. Herbal Medicine. Austin: American Botanical council; 2000. p.57.

٥.ابن العبری، ابوالفرج گریگوریوس مفریان بطریق الشرق: منتخب جامع المفردات غافقی. مطبعهٔ الامیریهٔ ببولاق، قاهره، ۱۹۳۷م.

٦.ازدی، عبدالله بن محمد: کتاب الماء. لندن، ۱۹۹٥م.

۷.چشتی، محمد اعظم: اسماء الادویهٔ. نسخه‌ی خطی، ۱۲۸۷ هـ ق.

۸.محمد مؤمن، تنکابنی مازندرانی: تحفهٔ المؤمنین. نشر شهر، تهران، ۱۳۸۹.

۹.اشبیلی، ابی الخیر: عمده الطبیب فی معرفهٔ النبات. دارالغرب الاسلامی، بیروت، ۱۹۹٥م.

۱۰.بیرونی، ابوریحان: الصیدنهٔ فی الطّب. ترجمه‌ی فارسی: مظفر زاده، باقر. فرهنگستان زبان و ادب فارسی، تهران، ۱۳۸۳.

۱۱.انطاکی، داود بن عمر: تذکرهٔ اولی الالباب و الجامع للعجب العجاب. دارالکتب العلمیهٔ، بیروت، ۱۹۷۱م.

۱۲.عقیلی خراسانی، محمّد حسین: مخزن الادویهٔ. باورداران، تهران، ۱۳۸۰.

۱۳.جرجانی، سیّد اسماعیل: اغراض الطبیهٔ و المباحث العلائیهٔ. انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۸٤.

۱٤.ابن‌بیطار، ابو محمّد عبدالله بن احمد: جامع المفردات و الاغذیه. بولاق، ۱۲۹۱ هـ ق.

۱٥.هروی، موفق الدین ابومنصور علی: الابنیه عن حقائق الادویه. انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۷۱.

۱٦.ابن سینا، حسین بن عبدالله: القانون فی الطب. کتاب دوّم، نسخه‌ی چاپ سنگی تهران.

۱۷.دیاسقوریدس: المقالات سبع من کتاب دیاسقوریدس و هو هیولی الطب مـن الحـشایش و الـسموم. ترجمـه: اصـطفن ابـن بـسیل. اصلاح: حنین ابن اسحاق. مقاله‌ی سوّم، شماره‌ی ۱۳۱. تطوران، دارالطباعه المغربیه، صص:۳۰۰–۹۲۹، ۱۹۵۲ م.

۱۸.هروی، محمد بن یوسف: بحر الجواهر. نسخه‌ی چاپ سنگی.

۱۹.ولنه، ژان: گیاه درمانی (درمان بیماری‌ها توسط گیاهان). ترجمه: امامی، احمد و همکاران. ج.۱. انتشارات راه کمال، تهـران، صـص: ٦–٤، ۳۲، ۱۳۸۱.

20.Minaiyan M, Ghassemi-Dehkordi N, Mohammadzadeh B. Anti-ulcer effect of *Tripleurospermum disciforme* (C.A. Mey) Shultz Bip on pylorus ligated (Shay) rats. *Research in Pharmaceutical Sciences* 2006; 1(1): 15-21.

۲۱.سلطان الحکما، میرزا ابوالقاسم نائینی: فروغ ناصری. نسخه‌ی خطی موجود در کتابخانه‌ی شخصی، شماره‌ی ٦۰۹. فوت ۱۳۲۱ ق.

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-09-11]

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-09-11]